

УДК 371.134

Леся Запорожець

СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У ВИКОРИСТАННІ НАВЧАЛЬНО- ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

У статті представлено структурну характеристику компетентності майбутнього вчителя у використанні навчально-ігрових технологій. Розглянуто компетенції найбільш придатні для ефективною підготовки майбутнього вчителя до використання навчально-ігрових технологій у процесі вивчення географії, що характеризують знання, вміння, навички, мотиви та цінності, самооцінку. Виділено показники сформованої професійної компетентності майбутнього вчителя географії. Визначено взаємопов'язані компоненти професійної компетентності майбутнього вчителя у використанні навчально-ігрових технологій.

Ключові слова: компетентний фахівець, компоненти професійної компетентності,; навчально-ігрові технології, ігрова діяльність, професійна діяльність, педагогічні технології.

Компетентний фахівець – це суб'єкт, який володіє певними компетенціями (знаннями, вміннями, способами дії, моделями поведінки, досвідом), що дозволяють йому результативно здійснювати професійну діяльність в певній галузі. Компетентність вчителя як інтегративна характеристика складається з системи взаємопов'язаних і взаємообумовлених компетенцій. Можна стверджувати, що певним чином структурована сукупність компетенцій виступає підставою становлення компетентності як професійно-особистісної риси вчителя.

У вітчизняній педагогіці та психології дане питання розглядали А. К. Дусавицький, Е. П. Ільїн, С. І. Кісельгоф, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, Г. А. Медяник, А. П. Панфілова, В. А. Сластьонін, О. В. Тімець та ін.

А. К. Маркова визначає професійну компетентність як єдність знань, умінь, здібностей, а також готовність діяти в складній ситуації й розв'язувати професійні завдання з високим рівнем невизначеності; здатність і готовність до досягнення більш якісного результату праці, ставлення до професії як до однієї з ключових особистих цінностей [7]. Нам близька позиція дослідників, що розглядають професійну компетентність як максимально адекватну, пропорційну сукупність професійних, комунікативних, особистісних властивостей вчителя, які дозволяють

досягти якісних результатів в процесі навчання і виховання учнів.

Враховуючи деякі відмінності в тлумаченні досліджуваної категорії, в контексті нашого дослідження використовуємо поняття «професійна компетентність майбутнього вчителя у використанні навчально-ігрових технологій у процесі вивчення географії», яке трактуємо як інтегративну характеристику особистості, що проявляється в інтегрованому комплексі знань, умінь, якостей, компетенцій особистості, тобто – її внутрішніх ресурсів, які творчо, раціонально, диференційовано розвиваються у процесі професійної підготовки, відображають його здатність і готовність приймати ефективні рішення, постійно вдосконалюються та надають можливість впроваджувати оригінальні технології диференційованого використання ігор у навчально-виховному процесі.

Ми погоджуємося з О. Тімець, яка в структурі компетентності майбутнього вчителя географії виділяє спеціальні компетенції, «що вможливають зв'язок учителя географії з педагогічним середовищем, учнівським колективом, опанування ним алгоритмів діяльності з моделювання, проектування, наукових досліджень, орієнтування в змінних умовах праці, готовність до самоосвіти й саморозвитку» [10, с. 196]. На думку автора, «когнітивний компонент фахової компетентності майбутнього вчителя географії утворюють предметна й картознавча компетенції; операційний – процесуально-технологічна та інформаційно-дослідницька; особистісний – мотиваційна й ціннісно-змістова компетенції» [10, с. 196].

Узагальнюючи компоненти, виокремлені автором, ми виділяємо компетенції найбільш придатні для ефективної підготовки майбутнього вчителя до використання навчально-ігрових технологій у процесі вивчення географії, що характеризують знання, вміння, навички, мотиви та цінності, самооцінку. Отже, аналіз літератури дозволив нам визначити взаємопов'язані компоненти професійної компетентності майбутнього вчителя у використанні навчально-ігрових технологій: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-оцінювальний, кожен з яких у своєму складі має спеціальні компетенції: мотиваційно-ціннісний компонент – мотиваційну, ціннісно-змістову й рефлексивну компетенції; когнітивний компонент – предметну, картознавчу й технологічну компетенції; діяльнісно-оцінювальний – процесуальну, інформаційно-дослідницьку й діагностичну.

Виділити компоненти професійної компетентності майбутніх вчителів у використанні навчально-ігрових технологій у процесі вивчення географії.

В контексті даного дослідження категорія «професійна компетентність майбутнього вчителя у використанні навчально-ігрових технологій у процесі вивчення географії» – це специфічна характеристика особистості вчителя, яка свідчить про його здатність і готовність ефективно застосовувати навчально-ігрові технології, де особливу роль відіграє когнітивний компонент: сукупність знань студентів про гру, про загальні

та специфічні риси ігрової діяльності, розуміння різних теорій походження гри, наявність власного досвіду участі в іграх на заняттях з географії та методики навчання географії, а також досвід проектування і використання навчально-ігрових технологій під час педагогічної практики.

Мотиваційно-ціннісний компонент. Для досягнення мети освіти необхідним є розв'язок завдань процесу підготовки майбутніх учителів, де важливим є положення про можливість і продуктивність формування мотивації до оволодіння новими підходами в організації навчально-виховного процесу (пізнавальні мотиви, що пов'язані зі змістом навчальної діяльності і процесом їх виконання та соціальні – пов'язані з різними соціальними взаємовідносинами), пізнання нового, засвоєння нововведень, розвиток творчого мислення, вміння знаходити нестандартні рішення педагогічних технологій, оригінальних ідей, створення нововведень, самовдосконалення, усвідомлення значення навчально-ігрових технологій в стимулюванні пізнавального інтересу до географії та готовність прийняти ігрову позицію, овоїти моделі поведінки у ігровій діяльності.

Мотиви діяльності людини й підготовки до неї формуються під впливом внутрішнього (органічної потреби) або зовнішнього стимулу (вимогою, проханням, наказом). Це положення є актуальним для отримання відповідних знань, для використання майбутніми вчителями навчально-ігрових технологій у процесі вивчення географії і найбільш цінними, на нашу думку, є пізнавальні мотиви, які викликають пізнавальну активність, бажання студента бути компетентним. Крім пізнавальних мотивів у процесі професійної підготовки у студентів формуються соціальні (мотиви обов'язку і відповідальності, самовизначення і самовдосконалення) та особистісні (формування інтересу до організації та використання навчально-ігрових технологій). Розуміння мети і основних завдань впровадження навчально-ігрових технологій у процес вивчення географії є одним із важливих показників професійної компетентності майбутніх учителів до цієї роботи в навчально-виховній діяльності. (*мотиваційна компетенція*).

Разом із поняттям «мотив» визначаємо поняття «цінність» як особистісне утворення, яке формується на перетині мотиваційної й когнітивної сфери і є рушійною силою становлення особистості, її реалізації у професійній діяльності. Мотиваційно-ціннісний компонент компетентності ми пов'язуємо з розумінням студентами навчально-ігрових технологій як особистісної та професійної цінності, їх потенційних можливостей в особистісному розвитку учнів на уроках географії, впливу на розвиток мислення, уваги, уваги (*ціннісно-змістова компетенція*). Саме ця компетенція передбачає сформованість позитивного ставлення до педагогічної професії займає в структурі особистості центральне місце, адже саме воно служить тим стрижнем, навколо якого конструюються всі основні якості й властивості особистості вчителя [2; 4; 9]. Ціннісна

складова професійної компетентності відображає установки, ціннісні орієнтири майбутнього вчителя стосовно використання навчально-ігрових технологій, рівень опанування технологіями та їх використання при вирішенні професійних завдань. Професійно-ігрові цінності (цінності, які формують потребу в ігровій діяльності) формуються в результаті усвідомлення майбутніми вчителями своїх потреб, що супроводжується усвідомленням вчителя себе як частини навчально-виховного процесу спрямованого на підготовку учнів до життєдіяльності. Вважаємо, що цінності формуються в результаті усвідомлення майбутнім учителем потреб у використанні навчально-ігрових технологій на основі сформованого ціннісного ставлення до власної професійної діяльності.

Мотиваційно-ціннісний компонент включає потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, тобто все те, що є зовнішнім і внутрішнім чинником впливу на особистості, забезпечує використання майбутнім учителем навчально-ігрових технологій і підтримує це активністю на всіх етапах його навчання й в подальшому здійснення професійної діяльності вчителя. Визнання суб'єктності, толерантності, креативності, відповідальності, ставлення до інших як до особистості, довіра їх духовним і творчим силам та створення умов для розвитку у студентів відповідальності, креативності, емпатії, толерантності, рефлексії, критичності мислення – складають *рефлексивну компетенцію*.

Когнітивний компонент має у своєму складі предметну, картознавчу й технологічну компетенції. Знаннева складова включає наявний рівень теоретичних знань, умінь і навичок, потрібних майбутньому вчителю для ефективного використання навчально-ігрових технологій у процесі вивчення географії. Формування знань з географії є важливою педагогічною проблемою сьогодення. Визначаючи зміст когнітивного компонента, виходимо з того, що для успішного використання майбутнім учителем навчально-ігрових технологій, йому необхідно володіти необхідними знаннями з географії як науки та з методик навчання географії в різних ланках освіти (*предметна компетенція*). У філософському словнику знання трактують як «перевірений на практиці результат пізнання дійсності, істинне його відображення в мисленні людини» [11]. У педагогічному словнику – знання, виступаючи складовою світогляду людини, значною мірою визначають її ставлення до дійсності, моральні погляди та переконання, вольові риси особистості, характер. Вони є одним із джерел нахилів та інтересів людини, необхідною умовою розвитку здібностей, обдарувань [1].

Використання навчально-ігрових технологій здійснюється на основі знань з фізичної, соціальної, економічної, політичної рекреаційної та ін. географії, методики навчання – фахових знань з географії. Особливістю фахових знань майбутнього вчителя ми визначили його знання про принципи, форми, методи і прийоми навчання з використанням

педагогічних технологій, й зокрема, про педагогічні можливості навчально-ігрових технологій, використання яких сприятиме формуванню глибоких знань і практичних умінь учнів на уроках і в позакласній роботі з географії; знання основних напрямів використання навчально-ігрових технологій в педагогічній сфері і, зокрема, як дієвого інструменту навчального процесу.

Картознавча компетенція, на думку О. Тімець «передбачає застосування в навчально-виховному процесі традиційних і новітніх картографічних матеріалів (карт, планів, глобусів, картосхем, атласів, контурних карт і робочих зошитів із друкованою основою); репродукування картографічної грамотності задля розуміння й трансформування за допомогою географічних карт різноманітної інформації; опис географічних об'єктів і явищ за картою та розв'язання проблемних ситуацій за її допомогою; формування знань про різноманітні способи зображення; накопичення й узагальнення відомостей за картами та роботу з різними картографічними джерелами» [10, с. 204]. Ми погоджуємося з автором, але вважаємо за доцільне додати, що картознавча компетенція у використанні майбутніми вчителями навчально-ігрових технологій передбачає набуття ними знань про способи читання карти, яка буде використовуватися в ігровій діяльності, вмінь знаходження за її допомогою необхідних географічних об'єктів й пояснення природних явищ, а також виконання досліджень, що передбачені правилами гри.

Завдяки чіткому розумінню мети і основних завдань географічної освіти в цілому підвищується ефективність навчально-пізнавальної діяльності студентів, зростає мотивація до активного застосування знань. Ступінь сформованості інтересів до географії майбутніх учителів зумовлений глибиною розуміння соціально-економічних, політичних та ін. проблем суспільства, що залежить від якості викладу їх змісту в процесі навчання.

Під здобуттям фахових знань з географічних дисциплін та методики навчання географії й знань специфіки роботи з картою, які забезпечують високий рівень майбутньої професійної діяльності, в тому числі й з використанням навчально-ігрових технологій, ми розуміємо активізацію пізнавальної діяльності студентів-географів для досягнення освітніх завдань ВНЗ, зацікавленість суспільства в компетентних вчителях ЗОШ, потребу суспільства в високоінтелектуальних громадянах (*технологічна компетенція*). Крім того, вміння знаходити, опрацьовувати, зберігати та використовувати здобуту інформацію для досягнення високих результатів ігрової діяльності сприяє розвитку бажання особистості до професійного зростання за рахунок опанування новітніми педагогічними технологіями.

Діяльнісно-оцінювальний компонент професійної компетентності включає процесуальну, інформаційно-дослідницьку й діагностичну компетенції.

Як підкреслюють дослідники, сутність професійної компетентності вчителя у використанні навчально-ігрових технологій відображає його здатність успішно виконувати педагогічну діяльність як у загальноприйнятих умовах навчально-виховного процесу, так і в нестандартних ситуаціях ігрової діяльності. На їх думку, використання навчально-ігрових технологій сприяє формуванню у студентів вищих навчальних закладів якостей особистості, значущих для їхньої майбутньої професійної діяльності; набуттю фундаментальних, міждисциплінарних і фахових знань, розвитку умінь, навичок, компетенцій, що забезпечують виконання функціональних обов'язків із обраної спеціальності після завершення навчального закладу. Крім того, вчені відмічають, що професійна компетентність повинна бути базою для побудови власного «Я» й розкривати в людині самореалізацію, яка сприятиме її визначенню себе як суб'єкта нової діяльності [3; 8].

Використання навчально-ігрових технологій у процесі вивчення географії сприяє підготовці випускників до неординарної професійної діяльності вчителя здатного до творчого зростання і професійного самовдосконалення. Для виконання поставленого завдання студенту перш за все необхідно надати базові знання і практичні навички використання навчально-ігрових технологій; сформувати психолого-педагогічні основи ігрової діяльності; здійснити розвиток творчих здібностей і наукового потенціалу та самостійності (процесуальна компетенція).

Показниками сформованої професійної компетентності майбутнього вчителя до використання навчально-ігрових технологій є усвідомлення цінності здобутої професійної освіти.

Ще один аспект, на якому варто акцентувати увагу – під час виконання певних видів діяльності формується достатній рівень професійних вмінь вчителя, визначається його спрямованість на реалізацію професійних функцій, засвоюється зміст навчальної інформації – спрацьовує діяльнісний принцип освіти. Проведені дослідження в даній галузі вказують на наявність потреби визначення умінь використання майбутніми вчителями навчально-ігрових технологій як складової їх компетентності. Для вирішення даної задачі дослідження ми звернулися до психолого-педагогічної літератури де поняття «вміння» розглядається С. Гончаренком як здатність належно виконувати певні дії, що заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок [1]; Н. Кузьміною як набуті людиною на основі знань і вмінь здібності виконувати конкретні види діяльності в змінних умовах [6]; С. Кисельгофом, «вміння передбачає використання в діях раніше отриманого досвіду, конкретних знань, без яких не існує і вміння. Ось чому формування умінь відбувається у студентів тим успішніше, чим в більшій мірі вони володіють професійними знаннями. Якість умінь на першому етапі

навчання визначається також характером і змістом знань» [5, с. 12]. Пропонуємо додати до обов'язкових умінь роботи з комп'ютерними і ГІС-технологіями ще і вміння використовувати навчально-ігрові технології у процесі вивчення географії.

При підготовці майбутнього вчителя до впровадження навчально-ігрових технологій він має оволодіти дослідницькими прийомами збору необхідної інформації, її аналізу і синтезу, формування вмінь аргументації власної точки зору на проблему, вмінь робити висновки, застосовувати здобуті знання для вирішення нових пізнавальних і практичних завдань; розвивати комунікативні здібності, навички взаємодії у процесі підготовки і впровадження навчально-ігрових технологій (*інформаційно-дослідницька компетенція*).

Ми визначаємо обов'язковим елементом професійної компетентності майбутнього вчителя у впровадженні навчально-ігрових технологій його володіння алгоритмом організації ігрової діяльності; вміння оцінювати результати власної діяльності та діяльності інших і відповідно до цього коригувати подальші дії; здійснювати самооцінку щодо ефективності ігрової діяльності, оцінювати результати впливу навчально-ігрових технологій на якість засвоєння навчального матеріалу; визначати здатність до самоаналізу власної педагогічної діяльності за рахунок її критичного аналізу (*діагностична компетенція*).

Таким чином, нами виділено мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-оцінювальний компоненти професійної компетентності майбутніх вчителів у використанні навчально-ігрових технологій у процесі вивчення географії. Для подальших досліджень постало питання визначення показників і критеріїв досліджуваної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Дусавицкий А. К. Мотивы учебной деятельности студентов : учеб. пособие / А. К. Дусавицкий. – Харьков : ХГУ, 1987. – 55 с.
3. Игровое моделирование в деятельности педагога: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. П. Панфилова; под. общ. ред. В. А. Сластенина, И. А. Колесниковой. – 2-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 368 с.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
5. Кисельгоф С. И. Формирование у студентов педагогических умений и навыков в условиях университетского образования (на материале ЛГУ) / С. И. Кисельгоф – Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. – 151 с.
6. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Нина Васильевна Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 119 с.

7. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – № 8. – С. 82–88.
8. Медяник Г. А. Педагогические технологии творческого саморазвития студентов в процессе педагогической практики: автореф. дис. канд. пед. наук. / Г. А. Медяник – Тольятти, 2000. – 19 с.
9. Слостенин В. А. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя / В. А. Слостенин, О. И. Мищенко // Советская педагогика. – 1991. – № 10. – С. 5–10.
10. Тімець О. В. Теорія і практика формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії у процесі професійної підготовки: дис. докт. пед. наук : 13.00.04 / О. В. Тімець. – Черкаси, 2011. – 487 с.
11. Философский энциклопедический словарь / [глав. ред. : Л. Ф. Ильичёв и др.]. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.